

ՀՌՈՎՄԱՅ ՊԱՊԵՐՈՒՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՒ ԱՇԽԱՐՀԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գ.

Քրիստոնէութեան առաջին դարերուն մէջ ընդհանրական եկեղեցւոյ արտաքին կառավարութիւնը հինգ գլխաւոր Պատրիարքութեանց ձեռքն էր: Սոցա մէջ ամենէն պատուաւորը Երուսաղեմայ պատրիարքը կհամարուէր, որովհետեւ Երուսաղեմի եկեղեցին *մայր ամենայն եկեղեցեաց* կըսուէր՝ իբրեւ *յուսւր Սիոնի, քաղաք մեծի արքայի*, եւ իբրեւ եկեղեցի հիմնեալ յառաջ քան զայլս *յամենայն առաջեղոյ միանգամայն*: Ասիոյ միւս կողմերուն պատրիարք՝ Անտիոքայ պատրիարքն էր, եզիպտոսի եւ ուրիշ քանի մը երկիրներու՝ Աղեքսանդրիոյ պատրիարքը, եւ արեւմտեան Եւրոպայի՝ Հռովմայ պատրիարքը. Հորբորդ դարուն սկիզբն ալ Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարքութիւնը ձեւացաւ, որոյ իշխանութիւնը արեւելեան Եւրոպայի վրայ կտարածուէր:

Իններորդ դարուն մէջ, երբոր Հռովմայ պապերը աշխարհական իշխանութիւնը ձեռք առած՝ բոլոր աշխարհիս եպիսկոպոսներուն ու թագաւորներուն վրայ տիրապետելու ետեւէ եղան, միւս գլխաւոր պատրիարքական աթոռները նոցա ապօրինաւոր պահանջմանը չուզեցին հնազանդիլ. եւ այն ժամանակէն սկսաւ արեւելեան եւ արեւմտեան եկեղեցիներուն իրարմէ բաժնուիլը, որ մետասաներորդ դարուն մէջ բոլորովին որոշուեցաւ. ուստի եւ Հռովմայ եպիսկոպոսը յանդգնեցաւ հերձուածող անունը տալու այնուհետեւ Կոստանդնուպօլսոյ, Անտիոքայ, Աղեքսանդրիոյ եւ Երուսաղեմայ պատրիարքներուն: Այն բաւական չէր. Հռովմայ եպիսկոպոսները միւս պատրիարքներուն հետ այնուհետեւ ամենեւին կապակցութիւն մը չունենալով, համարձակեցան իրենց խելքէն իրենց համար նոր եկեղեցական *իրաւունք* մը հնարելու՝ որով իբր թէ հարկ էր որ բոլոր աշխարհիս տիրապետէին. եւ այս սուտ իրաւունքը՝ տարածեցին ամէն տեղ՝ շատ մը սուտ ու շինծու պապական կոնդակներով, որոց մէկն է նաեւ մեր ազգին մէջ մտած անուանի *Դաշանց քողորդ*:

Այն ժամանակն էր որ Խաչակիրները արեւելք արշաւեցին: Սոքա իբրեւ հաւատարիմ արքանեակք Հռովմայ՝ ամենայն հակառակութիւն ըրին արեւելեան քրիստոնէից, եւ զա-

նոնք հերձուածողի տեղ զնելով կշարժարէին: Միայն մեր Կիլիկեցի Հայոց քիչ մը անոյշ երես ցուցուցին՝ զանոնք որսալու մտքով, եւ իրենց սուտ կոնդակներուն նման մէկ կոնդակ մըն ալ շինելով՝ կամ տգէտ ու միամիտ Լատինահայ արեղայի մը շինել տալով, տարածեցին մեր ազգին մէջ՝ իբր թէ այն դաշնագիրը լինէր որ սուրբ Լուսաւորիչն մեր եւ Տրդատ թագաւորը հաստատեւ եւ սրբոյն Սեդրեստրոսի եւ մեծին Կոստանդիանոսի հետ, եւ որով՝ սուրբն Գրիգոր քողորդ արեւելից զուխ եւ պատրիարք դրուած կլինի՝ ինչպէս որ Սեդրեստրոս արեւմտից, որ եւ միանգամայն ինքզինքը կանուանէ *ինքնագլուխ պոստպապ Հռովմայ եւ ամենայն աշխարհի*: Յայտնի նշան *Դաշանց քողորդ* (զոնէ այժմ գտնուած օրինակներուն) կեղծ եւ շինծու բան լինելուն, ինչպէս որ պիտի ցուցնեմք նաեւ առանձին գրուածքի մէջ, ուրիշ անտարակուսելի նշաններն ալ դուրս ցատքեցընելով:

Հոս այսքանը միայն ըսեմք որ պապերուն աշխարհական իշխանութիւնը, եւ անով բոլոր աշխարհիս տիրելու միտքը՝ իբրեւ *ինքնագլուխ պոստպապ եւ հրամանահան հօգոր ընդ ամենայն ինքեքս*՝ սկսաւ 753-ին, այսինքն մեր Լուսաւորչէն ու Սեդրեստրոսէն ալ 400 տարի ետքը: Այն տարին Լոմպարտացիք Հռովմ քաղաքը պաշարած լինելով, Ստեփանոս պապը Գաղղիոյ Պեպինոս թագաւորին եւ ուրիշ զաղղիացի մեծամեծներուն զիր գրեց որ եկեղեցւոյ օգնութեան հասնին: Պապը գրին մէջ այն կերպով կիսուէր որ իբր թէ սուրբն Պետրոս լինէր զրոյդ. „Թէ որ շուտ մը հնազանդիք ինձի, կըսէր, երկայնակեաց կլինիք, երկրիս բարութիւնները կուտէք, եւ անտարակոյս յաւիտենական կենաց կհասնիք“: Պեպինոս յաղթեց Լոմպարտացւոց, եւ քսանուերկու քաղաք ընծայ ըրաւ Հռովմայ աթոռոյն մշտնջենաւորապէս: Եւ ահա այն ատենէն ու այս կերպով սկսաւ պապերուն աշխարհական իշխանութիւնը: Բայց Պեպինոսի ընծայածը այնպիսի բան էր որ ժառանգութեամբ եկած չէր իրեն ձեռքը, այլ աշխարհակալութեամբ. ուստի Կոստանդնուպօլսոյ կայսերք ալ բողոքեցին Պեպինոսի ըրածին դէմ. սակայն պապերը ա-

մենայն սիրով ընդունեցան այն ընծան, իսկ կայսերաց բողոքը ամենեւին բանի տեղ չդրին:

Այս կերպով պապերը *skr* եղան այն երկիրներուն որ Պեպինոսը տուաւ իրենց, եւ նորա որդին մեծն Կարոլոս անելցուց: Բայց այն *skrnixինը* հիմակուանին պէս *paqanorական իշխանութիւն* չէր, այլ կալուածական իրաւունք մի էր՝ մեր հին ատենի նախարարաց իշխանութեանը նման. ուստի պապերը երկար ժամանակ քաղաքական գործերու մէջ կայսերաց հրամանին տակն էին: Անկէջ իզատ, Հռովմ քաղաքին եւ ուրիշ պապական քաղաքներուն մէջ *ժողովրդական իրաւունք* ալ կար՝ որուն գլուխը ծերակոյտն էր. ուստի շատ անգամ վէճ եւ կռիւ կատարէր սոցա ու պապերուն մէջ՝ որ կուզէին ժողովրդական իշխանութիւնը քնջել: Այն ժամանակները եւրոպայի գրեթէ ամենայն թագաւորներն ալ ետեւէ էին որ կալուածական իշխանութիւնները վերցընեն, եւ ամենայն իշխանութիւն իրենք առնուն ձեռքերնին. պապերն ալ նոցա հետեւեցան, եւ նոցա պէս՝ իրենց վախճանին հասնելու համար՝ շատ արիւնահեղութիւն եւ մեծամեծ անիրաւութիւններ ըրին, մանաւանդ վեշտասաներորդ դարուն մէջ, եւ իրենց եպիսկոպոսական աթոռը պղծեցին այն ամենայն յանցանքներով որ ծնունդ են փառասիրութեան, գոռոզութեան եւ կեղծաւորութեան: Եւ աւելի ողբալին այս է որ պապերը միշտ աշխատեւ են որ այն յանցանքները իրենց հոգեւորական իշխանութեամբը ծածկեն, կամ օրինաւոր գործողութեանց տեղ դնել տան, անդադար քարոզելով ամէն տեղ թէ իրենք ինչ որ ընեն՝ ամէն ալ կրնեն իբրեւ *փոխանորդ Քրիստոսի*, իբրեւ *սեղեւակիւն* կամ *ընդհանրական եպիսկոպոս*, եւ միշտ *աստուծային խրատմբ*:

Դիտելու բան մի է որ արեւելք ալ սովորութիւն մտեր էր *սեղեւակիւն* (յունարէն *իփուսկիֆու*) կամ *ընդհանրական* (յունարէն *քսորիփու*) բառերը պատրիարքներուն ընծայել. բայց ո՞վ չգիտեր որ անոնք սոսկ պատուանուն էին, այսինքն *պատուոյ համար* միայն տրուած անականներ. ուստի ոչ երբէք Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքը *սեղեւակիւն* ըսուելովը՝ ետեւէ եղած է արեւմտեան եկեղեցւոյ ալ գլուխ ճանչցուելու, եւ ոչ երբէք Հայոց կամ Ասորւոց հայրապետները *կաթողիկոս*, այսինքն ընդհանրա-

կան պատրիարք ըսուելուն պատճառաւ՝ պահանջեր են որ ամենայն արեւելեան եւ արեւմտեան եպիսկոպոսաց գլուխ եւ նախագահ ճանչցուին, ինչպէս որ կպահանջեն Հռովմայ պապերը՝ հակառակ եկեղեցական ժողովոց կանոններուն:

Եկեղեցւոյ ընդհանուր ժողովոց կանոններուն նայելով, *ամենայն եպիսկոպոսութեամբ* ամենայն կերպով հաւասար էին իրարու. եւ միայն արտաքին պատուով նախամեծարութիւն մը ունէին գլխաւոր պատրիարքները, մանաւանդ իւրաքանչիւրը իւր եկեղեցւոյն մէջ: Իսկ իրարու վրայ տիրապետելու եւ աշխարհական իշխանութիւն բանեցընելու ամենեւին հրաման չկար: Առաքելական կանոնաց մէջ վեցերորդ կանոնը յայտնի կպատուիրէ որ „Ոչ եպիսկոպոսութեւք, ոչ քահանայք, ոչ սարկաւագունք՝ աշխարհական զբաղմանց ետեւէ պիտի չընկնին. ապա թէ ոչ, պէտք է որ կարգընկէց լինին“: Նոյն իսկ պապերը իրենց օժման օրը երգում կընէին որ այն կանոնները պահեն, եւ սակայն Հռովմայ երկրին քաղաքական կառավարութիւնը ձեռք առնելէն ետ չէին կենար: Գոնէ այս իրենց կառավարութիւնն արդարութեամբ ընէին ու չունեցած իշխանութիւնն աղէկութիւն ընելու բանեցընէին. — ոչ. այնպէս ամէն տեսակ անիրաւութեամբ լի էր իրենց կառավարութիւնն որ կարգիւնալներն անգամ չէին դիմանար: — Երբոր 1352-ին Կղեմէս 2 պապին յաջորդ մը ընտրելու համար կարգիւնալները փակարանը ժողովուրդ էին, ընտրութենէն առաջ զանազան կանոններ հաստատեցին պապերուն անկարգ կառավարութեանը դէմ, եւ երգում ըրին որ իրենցմէ ո՞րն ալ պապ ընտրուի՝ այն կանոնները անխախտ պահէ: Ընտրուեցաւ Իննովկենտիոս 2, եւ իւր առաջին գործն եղաւ երգումը ոտքի տակ առնել եւ նոյն տարին կոնդակ մը հանել յորում կըսէր. „Այդ նոր կանոնադրութիւնը հակառակ է այն լիակատար իշխանութեան զոր ինքնին Աստուած *իւր քերնովը* տուեր է *սպային միայն*, իշխանութիւն մը՝ որ *կանոններով չսահմանուէր* յանդգնութիւն է“: — Պիոս Բ եւ Իննովկենտիոս Ը պապերուն ընտրութեան ժամանակն ալ, 1458-ին եւ 1484-ին, կարգիւնալներն աշխատեցան այս բանիս, բայց բան մը չշահեցան: Ըսել է թէ ամենայն պապերն ալ իրենց ընտրութենէն առաջ դատապարտած

ու նգոված են այն անիրաւ տիրապետական հոգին, զոր յետոյ դարձեալ իրենք ձեռք առեր ու իզորձ դրեր են:

Նոյն իսկ հռովմէական աստուածաբանից գրած եկեղեցական պատմութիւններուն մէջ յայտնի կոտեսնուի որ ամէն ժամանակ ալ իրաւացի գանգատներ եղած են պապերուն աշխարհական իշխանութեանը դէմ, եւ ոչ երբէք ճանչցուած է որ իբր թէ *աստուծային իրաւաբէ* կամ *մարդկային իրաւաբէ* իշխանութիւն ունին պապերը աշխարհական թագաւորութիւն քրշելու: Վասն զի այս աշխարհական իշխանութեան հակառակ են թէ սուրբ Աւետարանին խօսքերը, եւ թէ եկեղեցւոյ հարց եւ ժողովոց վարդապետութիւնները:

Պայն եւ *Դեսպանաժողով* ըսուած տետրակը (որ հռովմէական լրագրի մը մէջ հայու գրով տաճկերէն թարգմանուած ալ տպագրուեցաւ Պօլիս) կըսէ թէ „Պապը աւետարանը ձեռքը բռնած կ'թագաւորէ“: Գաղղիացի աստուածաբանին մէկը աղէկ կըսէ այս խօսքիս վրայ թէ „Կերենայ որ պապը աւետարանը ամուր փակած ու կոճկած պահեր է, որ ամենեւին չկարդար անոր ամէն մէկ տողին մէջ իրեն բռնած ճամբուն դատապարտութիւնը: Եթէ պապը խղճմտանքով մտմտար Քրիստոսի Տեառն մերոյ խօսքերը, եւ յիշէր նորա գրել խոյն փշեղէն պսակը, միթէ իրեն քահանայապետական թագին վրայ *եւեք պսակը* կը պահէր. միթէ կ'պահէր ոտքին վրայ այն խաչը որ նշան է քրիստոնէական հաւատոյ եւ փրկութեան ազգի մարդկան, այն խաչը զոր Փրկիչն մեր ուսը առած տարաւ Գողգոթա, իբրեւ իրեն թագաւորութեանը մի միայն նշան. եպիսկոպոսին մի միայն իշխանական գաւազանը միթէ խաչը պիտի չլինի: Կուգնս համոզուիլ թէ աւետարանը պապին համար փակ է. բաւական է որ տեսնես իրեն թագերով զարդարուածն ու ժամաւոր եղածը: Աստուծոյ տանը մէջ, պատարազի սուրբ խորհրդոյն հանդիսաւոր կերպով կատարուած ժամանակը, միթէ աշխարհական իշխանութեան նշանները կ'լայլեն խաչելեալ Փրկչին քովը: Ի՞նչ բան ունին Հռովմայ թագաւորին սաղաւարտաւոր եւ սուսերաւոր զինուորները անոր սեղանոյն չորս զին՝ որ իւր զահիճներուն դէմ զինուորաց օգնականութիւնը չուզեն“:

Հաղորդութեան սուրբ խորհրդոյն ահաւորութիւնը ամենայն քրիստոնէից յայտնի է, եւ ամէն մարդու անոր գերագոյն սրբութեանը առջեւ հաւասար լինելը ճշմարտութիւն մի է որ ամենայն եկեղեցիք քրիստոնէից պարտական են ընդունելու: Արդ երբոր պապը հաղորդուելու կլինի, ոչ թէ ինքը յառաջ կ'մատչի խոնարհութեամբ, երկիւղիւ եւ հաւատով եւ երկրպագութեամբ, եւ սրբութեամբ կ'հաղորդուի կենարար մարմնոյն եւ արեանն Տեառն, այլ սուրբ հաղորդութիւնը պապին ոտքը կը բերուի. պապը իւր աթոռին վրայ բազմեալ կնստի, եւ քահանայն սրբութիւնը ձեռքը բռնած կուգայ առջեւը կ'խոնարհի, եւ այնպէս կ'հաղորդէ զինքը: Միթէ կարելի է չըսել թէ պապին բռնած աւետարանը փակ է իրեն համար:

Հապա ինչն չեն ըներ պապին օծման հանդիսին ատենը: Կտանին կնստեցընեն զինքը յաթոռն Աստուծոյ, այսինքն սուրբ սեղանին վրայ, ուր որ սկիհը կ'դրուի եւ Քրիստոսի Տեառն մերոյ անարիւն պատարագը կ'մատուցուի, եւ հոն՝ ոսկեթել ասղնեգործ փառաւոր բարձի մը վրայ բազմած՝ կարդինաներուն երկրպագութիւնը կ'ընդունի: Որո՞համար է ուրեմն Քրիստոսի Տեառն մերոյ ըսածը թէ „Ուսարո՛ւք յինէն զի հեզ եմ եւ խոնարհ սրտիւ“ (Մատթ. ԺԱ, 29): „Որդի մարդոյ ոչ եկն *պաշտօն առնուլ*, այլ *պաշտել*“ (Մատթ. Ի, 28): „Ես եմ իմիջի ձերում իբրեւ սպասաւոր“ (Ղուկ. ԻԲ, 27): „Թագաւորք ազգաց տիրեն նոցա . . . ոչ այսպէս իցէ եւ իձերում միջի. այլ որ կամիցի իձէնջ մեծ լինել՝ եղիցի ամենեցուն կրտսեր եւ ամենեցուն պաշտօնեայ“ (Մարկ. Ժ, 43): Իրաւունք չունի ուրեմն աստուածաբանը աղաղակելու թէ պապին ձեռքի աւետարանը փակ է եւ ամրափակ:

Այսքան խօսքերով եւ ապացոյցներով ալ յուսամ թէ ըստ բաւականին հասկըցուեցաւ որ պապին աշխարհական իշխանութիւնը բանեցընելը ընդդէմ է սուրբ աւետարանին եւ կանոնաց եկեղեցւոյն Քրիստոսի: Եւ որովհետեւ պապականք պապին հոգեւորական իշխանութեանը վրայ եւս ծուռ եւ չափազանց կարծիքներ ունին, մեք այս համառօտ յօդուածներուն մէջ ըսածներս բաւական չհամարելով՝ ուրիշ ատեն աւելի ընդարձակ կերպով ալ կ'խօսիմք, եւ ճշմարտութիւնը յայտնի կ'ընենք Աստուծով:

Վերջացրենաք ուրեմն այս տեղ մեր խօսքը այս խորհրդածութեամբ՝ թէ ինչպէս որ եկեղեցեաց ողբալի բաժանմանը զլիաւոր պատճառ պապերուն զոռոգութիւնն ու աշխարհական իշխանութիւնը եղած է, այսպէս ալ նոյն եկեղեցեաց միաբանութիւնը այն ժամա-

նակը միայն յուսալի կրնայ լինել՝ երբոր պապերը ոչ միայն իրենց ունեցած աշխարհական իշխանութենէն հրաժարին, այլեւ իրենց հոգեւոր իշխանութեան չափը զիտեան, խոնարհին, եւ քրիստոսական եկեղեցւոյն հին եւ պատկառելի կանոններէն դուրս չելլեն ամենեւին:

ՍԱՌԻՈՅ ԵՐԿԻՐԸ ԵՒ ՊԱՂԵՍՏԻՆ.

Փութուլա անունով հռչակաւոր գաղղիացի ճանապարհորդը ըսած էր ատենով համարձակ իւր մէկ գրքին մէջ թէ. «Սսորւոց երկիրը քրիստոնեայ ազգերուն բաժինն է. ոչ Հրէից, պիտի տրուի եւ ոչ Տաճկաց պիտի մնայ: Երբոր եւրոպական տէրութիւնները հաստատ կերպով որոշեն մէջերնին որ այն երկիրը ինքնագլուխ տէրութիւն մը ընեն, եւրոպայի քաղաքականութենէն ու արեւելքի քաղաքակրթութենէն պիտի ըստիպուին այն տեղը քրիստոնեայ թագաւորութիւն մը կանգնելու: Արդարութիւնը, բնական խելքը եւ յաւիտեանական օրէնքը հաւաստապէս կցուցընեն՝ որ երբ եւ իցէ երուսաղէմն ու Պաղեստինը իրենց խաւարէն ու գերութենէն պիտի ազատին, այն տեղերն որ եւրոպայի ամենայն քրիստոնեայ ազգաց սրտին վրայ այնքան մեծ ազդեցութիւն ունին՝ նորէն իրենց պատիւը պիտի գտնեն. քաղաքակրթութեան մեծ վառարան մը պիտի բոբբոքի այն երկրին վրայ՝ ուսկից որ խաչը իրեն լուսափայլ ճառագայթները աշխարհիս ամէն կողմը տարածեց. թէ որ այնպիսի թագաւորութիւն մը հաստատուի Պաղեստինու մէջ՝ բոլոր արեւմտեան տէրութեանց պաշտպանութեանը տակ, որ աշխարհս տակնուվրայ ընող ամէն տեսակ խնդիրներէն հեռու մնայ, բայց եւ միշտ բարձր բռնէ խաչը իբրեւ դրօշակ փառաց եւ լուսոյ եւ ազատութեան, դիւրին եւ ըս-

քառնչելի միջոց մը պիտի լինի նա արեւելքի մէջ քաղաքակրթութիւնը տարածելու՝ ինչպէս որ ամենուն փափաքն է»:

Սսոր նման խորհրդածութիւններ կձրգեն անշուշտ շատ մարդկանց միտքը նաեւ այս տարուան դիպումները, այսինքն Սսորւոց երկրին մէջ պատահած քրիստոնէից ջարդը, եւ այն պատճառաւ արեւմտեան տէրութեանց զօրք յուղարկելը այն կողմերը:

Քրիստոսի Տեառն մերոյ տուրք: Պերզմանը:

Մեզի համար մութ է տակաւին արեւելքի ապագայ վիճակը, եւ չեմք գիտեր թէ յիշաւի մօտեցնէ արդեօք այն ժամանակն որ արժանի ընէ Սստուած քրիստոնեաները՝ իրենց ամենամեծ ուխտատեղւոյն կատարեալ ազատութիւնը տեսնելու, բայց եւ այն ազատութիւնը իփառս իւր բանեցընելու, եւ ոչ թէ իրենց շահուն համար: Բայց այս յայտնի է որ անկարծելի փոփոխութիւններ կը գուշակուին արեւելքին վրայ: Սսորւոց երկրին մէջի քրիստոնէից ջարդովը վերացաւ յանկարծ այն խաւարապատ կողմերու հոյակապ տեսարանին վարագոյրը. անմեղ արեանց հեղեղներուն ձայնէն արթնցան ուր ուրեմն եւրոպական տէրութիւններն ու վազող վազողի են այժմ դէպ ի արեւելք. տեսնեմք թէ ինչպէս պիտի սկսի ու ինչ վերջ պիտի ունենայ այս ահաւոր ողբերգութիւնը...

Ասկէց քսան տարի առաջ Եգիպտոսի կուսակալ Մէհեմմէտ Ալի փաշան Օսմանեան տէրութենէն գլուխ քաշելով՝ տիրեց Սսորւոց